

3. Юрчишин В.В. Стратегічні аспекти пореформеного розвитку аграрних відносин. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК // Соціально-економічні проблеми села. - Ч.1. К.: ІАЕ УААН, 2001. - 373 с.

4. Словарь иностранных слов / Под ред. В.В. Пчелкиной. - М.: Рус. язык, 1989. - 624 с.

The improvement of a particular branch structure of production of agricultural enterprises is reflected. Directions and methodical bases of process of research of optimization of production structure are developed. The criteria of estimation are improved in relation to its perfection.

Костюченко Н.М.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ПРІОРИТЕТ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Робота присвячена пошуку напрямків до створення інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

Ключові слова: інституції, інститут, інституційні зміни, інституційний механізм, сталий розвиток, регіональна політика.

I. Вступ. Екологічні навантаження і обмеження сьогодні спостерігаються в усіх економічних системах. В даний час економічна практика все гостріше стикається з обмеженістю ресурсів, з вичерпним характером невідновлюваних природних ресурсів і недостатністю асиміляційних властивостей природи. Існування та наростання глобальних екологічних проблем, розвиток локальних криз і катастроф призводить до усвідомлення необхідності врахування стану навколишнього середовища при ухваленні економічних рішень.

Виснаження значної частини природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища викликає необхідність пошуку найбільш раціональних форм, методів та шляхів охорони та раціонального використання природних ресурсів з метою гарантування екологічно безпечного сталого розвитку. Для забезпечення життєздатного еколого-економічного розвитку, необхідна політика відмінна від політики з техногенним типом мислення. Тобто необхідна еколого-орієнтована соціально-економічна політика, чому має передувати створення нового інституційного механізму – інституційного механізму сталого розвитку.

“Думати глобально – діяти локально” – основний лозунг досягнення сталого розвит-

ку. Таким чином, пріоритетним є досягнення сталого розвитку, перш за все, на регіональному (місцевому) рівні. На практиці більшість локальних територій (окремі домашні господарства, ферми, невеликі товариства/села, мікрорегіони/райони) далекі від стійкості розвитку. Багато підприємств неефективні у використанні енергії та ресурсів. Саме тому, перш за все, необхідно розглядати екодеструктивну діяльність на регіональному рівні, яка в результаті і складає неефективне використання ресурсів у світі взагалі.

Саме тому проблема створення нового інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики є актуальною на сьогодні.

II. Постановка завдання. Мета роботи полягає в пошуку шляхів створення інституційного механізму сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

III. Результати. Сталий розвиток

Усвідомлення катастрофічності ситуації, що складається в світі, викликало занепокоєння багатьох країн та прийняття ними концепції сталого еколого-економічного розвитку, що враховує обмеженість природно-ресурсного потенціалу і необхідність ефективного використання природних ресурсів. Саме поняття “сталий розвиток” трактується в програмі всесвітньої співпраці «Порядок денний на XXI століття» як гармонійне досягнення цілей високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу, задоволення потреб людей і збереження стійкості розвитку протягом тривалого періоду.

Концепція сталого розвитку носить глобальний характер, що виявляється у взаємозв'язку складних екологічних, економічних і соціальних проблем. Проте перехід до стійкого розвитку – процес тривалий та складний. Значну роль відіграють локальні дії. На практиці сталого розвитку можна досягти лише, якщо він буде інтегрований у такі сфери, як виробництво, використання землі, транспорт, житлове будівництво і переважно економічний розвиток.

Необхідність інституційних змін на шляху до сталого розвитку

Колізії ринкових перетворень, які мають місце в сучасній практиці господарювання України, вимагають розробки ефективного інструментарію, який би забезпечив консолідацію зусиль всіх суб'єктів економічних відносин. Більш того, необхідні такі інституційні зміни, які б прискорили процеси соціально-економічного росту в умовах обмеженості природних ресурсів і необхідності вирішення гострих екологічних проблем.

Існуюча інституційна структура національної економіки повною мірою не відповідає новим вимогам економічних перетворень на шляху України до сталого еколого-економічного розвитку унаслідок значного потенціалу системних суперечностей. Такі суперечності виникають через низьку адаптацію до сучасних ринкових реалій інститутів, які залишилися від командно-адміністративної системи централізованого управління, і через слабку здатність активно вступати у відтворювальний процес інститутів, народжених трансформаційними змінами. Інститути не виконують своєї основної функції, тобто не забезпечують справедливих “правил гри” між основними суб'єктами економічних відносин. У зв'язку з цим зростає інтерес до інституційної теорії, обґрунтовується необхідність соціальних змін, розвиток інститутів, їх структур і видів.

Питаннями інституцій, інституційних змін займалися свого часу Т. Веблен, У. Мітчелл, Д. Коммонс. Це представники старого інституціоналізму. Серед представників нового інституціоналізму можна виділити Р. Коуза, Р. Беккера, Д. Норта, М. Спенсера, Р. Фогеля, Дж. Стігліца та ін. [1]. Сьогодні у зв'язку з переходом на сталий еколого-економічний розвиток необхідне формування нового інституційного механізму. На сучасному

етапі в рамках інституційної теорії працюють такі вчені, як А. Шастітко, А. Тарушкін, А. Олейник, Р. Нуреев, А. Нестеренко, А. Аузан, В. Тамбовцев, А. Радигін та ін.

Інститути – це “правила гри” в суспільстві. Інститути є комплексом офіційних і неофіційних обмежень і визначають шлях, за яким суспільство розвиватиметься в часі [2].

В наукових дослідженнях спостерігається неоднозначність трактування поняття “інститут”. Під інститутом розуміють і формально або неформально закріплену норму, і організацію/установу [3]. В сучасній літературі визначення інституту зазвичай спирається на поняття норми або правила, що визначає ті або інші аспекти соціально-економічної діяльності суб'єктів або їх груп [4]. А. Шастітко дає визначення інституту як сукупності: а) правил, що розмежовують поведінку економічних агентів та упорядковують взаємодію між ними, а також б) відповідних механізмів контролю за дотриманням даних правил [5]. О. Сергиєнко пропонує наступну класифікацію інститутів: 1) системи ухвалення рішень; 2) норми, традиції, звичаї та інші правила поведінки; 3) організації [6].

Часто має місце ототожнення інститутів та організацій. У даному питанні Д. Норт чітко розмежовує ці два поняття. Як вважає Д. Норт, інститут – це “правила гри”, а організації та установи – це “гравці” [7]. Інститут як норма, що регулює взаємодію суб'єктів на основі узгодження обмежень в їх діяльності, реалізує свій зміст через суб'єкти – організації, установи і т.д. [3]. Не коректно поєднувати в одному понятті і суб'єкти (організації), і об'єкти (інститути) відносин (див. Таблицю 1).

Забезпечення дієвої інституційної бази стійкого еколого-економічного розвитку на всіх рівнях є основою для повної реалізації Порядку денного на ХХІ століття.

Основою для інституційних змін має стати екологічна освіта та екологізація економіки, і як результат, розвиток екологічного мислення, зміна свідомості, і способу життя. Екологізація економіки стає однією з найважливіших вимог сучасності, і означає системний підхід до навколишнього середовища, а також екологізацію всього соціально-економічного розвитку, націлену на зниження природоємності виробництва на основі впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Інститути та організації для координації поведінки людини
(складено автором на основі [2] та [8])

Соціальний капітал	ІНСТИТУТИ		ОРГАНІЗАЦІЇ
	ПРАВИЛА		
	Неформальні	Формальні	
Мораль	Правила	Регулювання	Державні установи
Освіта	Довіра		Фірми
	Загальні цінності	Закони	Організації громадянського суспільства
Релігія	Норми		Поліція
	Традиції	Конституції	Суди і т.д.

Традиційні,
неформальні

Сучасні,
формальні

Критерій доцільності інституційних змін та ефективності інститутів на шляху до сталого розвитку

Основою наявності в країні елементів сталого розвитку можуть виступати індикатори сталого еколого-економічного розвитку. Також такі індикатори можуть використовуватися і як критерії ефективності інституційних змін на шляху до сталого розвитку.

Політика вважається ефективною, якщо вона вирішує проблеми, які мала вирішувати [9]. Щодо інститутів на шляху до сталого розвитку, то критерій ефективності означає, що ці інститути сприяють досягненню стійкості розвитку.

Для України найближчим часом може виявитися цілком реальною ситуація, коли вихід із кризи та формальне економічне зростання буде супроводжуватися подальшою екологічною деградацією за умови недотримання вимог та рекомендацій переходу до сталого еколого-економічного розвитку.

Проте досягнення стійкості розвитку починається з регіонального рівня. Отже, для оцінки тенденцій розвитку регіонів країни необхідна система базових індикаторів, що відображають сукупність економічних й екологічних змін.

Існують різні системи індикаторів сталого розвитку країни, розроблені з урахуван-

ням досвіду Комісії зі стійкого розвитку ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітнього Банку, Європейського співтовариства та ін.

Використання базового списку показників є необхідною умовою початкового етапу роботи зі створення національної системи показників сталого розвитку. Система індикаторів повинна включати доступний для огляду перелік показників, що найбільш повно характеризують ключові проблеми сталого розвитку. Проте варто мати на увазі, що показники самі не завжди дають відповідь на питання про стійкість/нестійкість процесів, що відбуваються. Відповідь на дане питання можна одержати тільки після правильної інтерпретації отриманих результатів. Розглянемо деякі індикатори (пріоритетні базові індикатори), які, на наш погляд, здатні характеризувати розвиток регіонів країни або окремих суб'єктів господарювання на шляху до сталого розвитку (див. Таблицю 2).

У таблиці 2 "х" - це значення індикатора, що варіюється для кожного регіону країни або кожного окремого домогосподарства. "у" - це динаміка індикатора, на основі якої можна зробити висновок, тобто оцінити динаміку - чи є вона позитивна або негативна. Якщо всі показники мають позитивну оцінку, в регіоні спостерігається стійкість розвитку.

Пріоритетні базові еколого-економічні регіональні індикатори України (складено на основі [10], [11], [12], [13] та [14])

Проблема	Індикатор	Значення індикатора	Динаміка індикатора	Оцінка динаміки
Споживання природних ресурсів. Технологічний рівень.	1. Енергоємність	x	y	Позитивна \ Негативна
Аварії й катастрофи. Екологічний збиток. Відновлення основного капіталу. Технологічний рівень.	2. Коефіцієнт оновлення основних фондів (з урахуванням інновацій)	x	y	Позитивна \ Негативна
Забруднення навколишнього середовища. Здоров'я населення. Технологічний рівень.	3(а).Викиди забруднюючих речовин у повітря на одиницю ВВП	x	y	Позитивна \ Негативна
	3(б).Викид твердих речовин від стаціонарних джерел	x	y	Позитивна \ Негативна
	4.Скидання забруднюючих речовин у воду на одиницю ВВП	x	y	Позитивна \ Негативна
	5. Викиди парникових газів	x	y	Позитивна \ Негативна
Відходи. Технологічний рівень.	6(а).Кількість невикористаних, не знешкоджених токсичних відходів	x	y	Позитивна \ Негативна
	6(б).Кількість невикористаних і не знешкоджених токсичних відходів на одиницю ВВП	x	y	Позитивна \ Негативна
Обізнаність стосовно екологічних проблем	7. Рівень екологічної освіти	x	y	Позитивна \ Негативна

Використання закордонного досвіду й методології в побудові еколого-економічних індикаторів повинен передувати ретельний аналіз українських реалій і специфіки, а також необхідно стежити за підґрунтям отриманих результатів. Важливо пам'ятати, що показники з позитивною оцінкою динаміки можуть не відповідати вимогам сталого розвитку. Необхідно усвідомлювати, що результати будуть відображати рівень стійкості лише якщо в процесі виробництва використовуються інноваційні, більш екологічні, матеріало- та енергозберігаючі технології. Результатом цього буде менше відходів та менше забруднення навколишнього середовища. А результати еколого-економічних параметрів можуть

бути обумовлені, наприклад, спадом виробництва, що зовсім не говорить про стійкість розвитку. На основі отриманих і правильно інтерпретованих показників можна зробити висновок про наявність стійкості розвитку в регіоні.

Інституційний механізм на шляху до сталого розвитку

За умов відсутності стійкості розвитку в регіоні необхідні інституційні зміни на шляху до сталого розвитку та, як результат, формування інституційного механізму сталого розвитку країни, що був би основою забезпечення екологічної спрямованості регіональної соціально-економічної політики.

Інституційні зміни з'являються в умовах трансформаційних процесів. В даному випадку спостерігається трансформація політики, заснованої на техногенному типі мислення, усього устрою життя, метою якого є збільшення прибутку без урахування екологічного фактору. Результатом цього трансформаційного процесу має стати сталий еколого-орієнтований соціально-економічний розвиток країни в цілому. Проте, як вже було наголошено, початок трансформацій має відбуватися на регіональному рівні.

Існуючі на сьогодні інститути не виконують своєї основної функції – не забезпечують справедливих “правил гри” між основними суб'єктами економічних відносин на шляху до сталого розвитку. Проблема інституційних змін на шляху до сталого розвитку стоїть в тому, що вирішення екологічних проблем потребує довготермінових рішень. Для рішення таких проблем потрібна координація багатьох діючих суб'єктів. Координація досягається завдяки інклюзії, що означає вираження інтересів та доступ до ресурсів. Розширення інклюзії веде до більш стійких результатів; а створення можливостей для вираження інтересів та широке володіння ресурсами сприяє посиленню інклюзивних процесів.

Для ефективної координації потрібні інститути, що виконують наступні функції: 1) сприйняття сигналів (інформація, зворотній зв'язок, передбачення майбутніх проблем); 2) узгодження інтересів (прозорість, вираження інтересів); 3) виконання та реалізація узгоджених рішень (механізми забезпечення обов'язків).

В умовах, коли багато інтересів розрізнено такі інститути часто або відсутні, або не-

досконалі. Соціальні групи, що обмежені в ресурсах, також обмежені в праві голосу, захисту та участі в суспільному житті. Це перешкоджає здатності інститутів виконувати необхідні функції координації. Результат виражається в замкнутому колі, в якому інститути здійснюють політику, що веде до посилення поляризації і нерівності в розподілі ресурсів (див. Рисунок 1).

Певні механізми забезпечення прозорості, зворотних зв'язків, відповідальності, зобов'язань і узгодження інтересів не можуть вмиг змінити інститути, але допомагають створити імпульс для тривалих змін.

Що ж заважає виникненню такого інституційного середовища? Одна з перешкод – це розрізненість інтересів. Існують екстерналиї (зовнішні ефекти): окремі індивідуальні дії можуть викликати екологічні витрати (такі, як забруднення середовища) і соціальні витрати (ослаблення довіри в рамках суспільних інститутів), які лягають не на відповідальну за них сторону, а на інших людей. Шляхи вирішення цих проблем - це політика, направлена на узгодження індивідуальних і суспільних інтересів. Інший бар'єр полягає в складності формування надійних зобов'язань захисту. Третя перешкода укладена в неінклюзивності інститутів [8].

Держава виконує центральну роль організатору розрізнених інтересів в багатьох областях, відповідаючи національним цілям і погоджуючи конкуруючі інтереси. Доки інститути не досягнуть успіху в розмежуванні влади і забезпеченні дієвої системи стримуючих механізмів і противаг, доти місцеві співтовариства і приватний сектор не будуть зацікавлені в погляді на перспективу, а навколишнє середовище і природні ресурси нестимуть збиток в результаті відсутності інвестицій і охоронних заходів. Організації громадянського суспільства можуть узяти на себе ініціативу і забезпечити можливість виразу інтересів для тих, хто був цього позбавлений, формуючи таким чином довіру, легітимність і знання [8].

Дійові особи на суспільній сцені частково грають за наявними правилами, а частково визначають ці правила. Фірми, держава і громадянське суспільство мають мож-

Рис. 1. Кругообіг “Політика-інститути-ресурси” [8]

ливість діяти і впливати на дії інших, виконуючи роль доповнюючих чинників в процесі координації.

Пропозиції від органів державної влади і зворотній зв'язок як результати економічного розвитку можуть бути прийняті як сигнали на шляху до сталого розвитку. Сталий регіональний розвиток включає стимулювання приватного та спільного підприємства, що оснований на винаході інноваційних шляхів розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій, використання відновлюваних ресурсів у виробництві, на ефективному використанні фінансових ресурсів, на впровадженні екологічно-орієнтованих систем управління і т.д. Участь громадськості у прий-

нятті екологічних рішень може бути забезпечена через впровадження екологічної освіти.

У широкому інституційному контексті фірми, держава і організації громадянського суспільства спільно забезпечують дієвість правил і норм (див. Рисунок 2).

Інституційний механізм сталого розвитку як і будь-який інший механізм складається з елементів, інструментів та методів забезпечення. Так, елементами виступають формальні (закріплені законодавчо) та неформальні (правила, норми, традиції) інститути. Інструментами забезпечення сталого розвитку, на нашу думку, є фіскальна регуляція (податки, тарифи, штрафи, субсидії та ін.) та

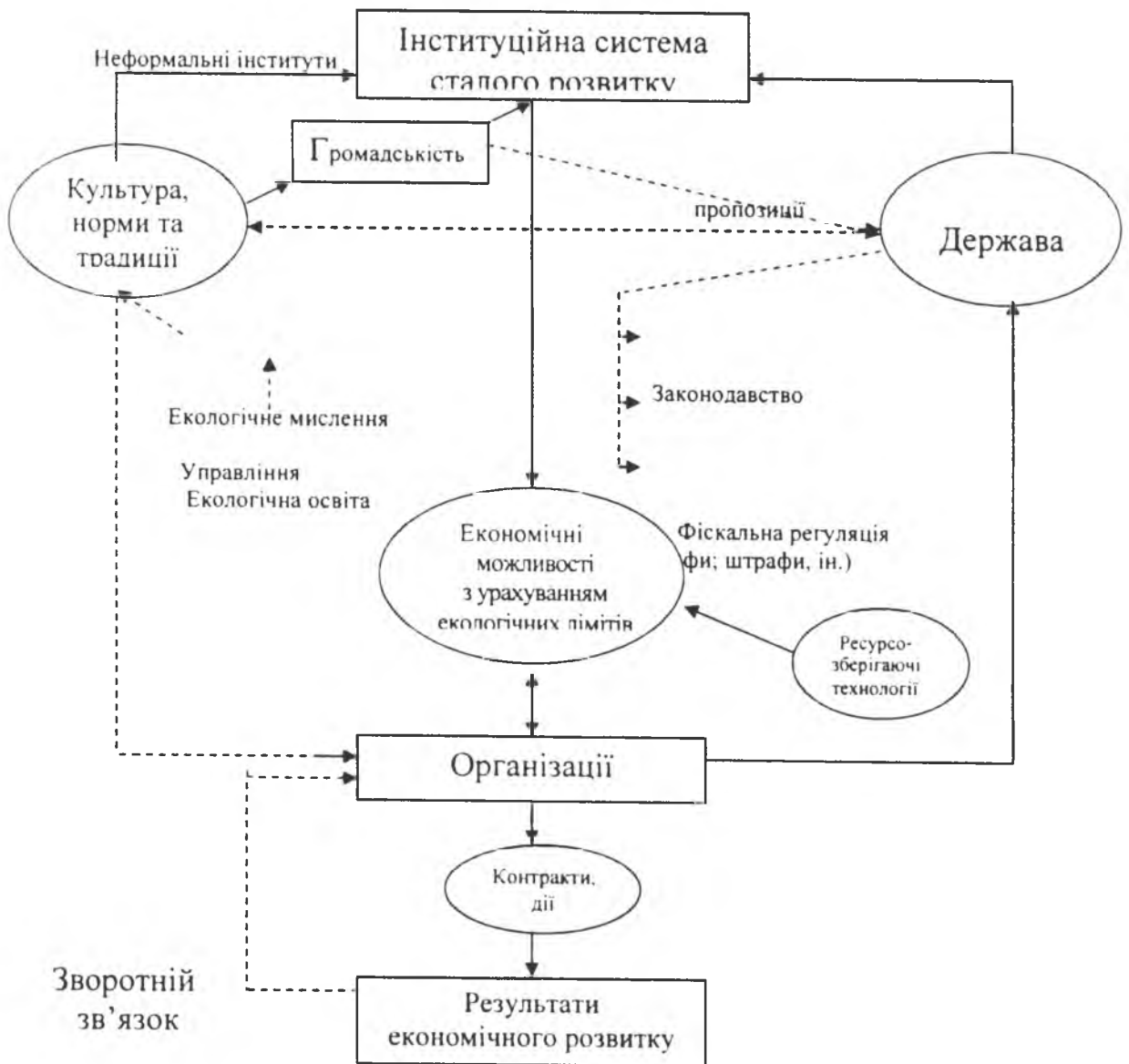

Рис. 2. Інституційний механізм на шляху до сталого розвитку (складено автором на основі [14])

екологічна освіта. Методами забезпечення сталого розвитку, як вважає автор, виступають адміністративні методи державного регулювання як методи негативної мотивації та спонукальні методи (наприклад, спонукання сталого розвитку регіону на основі бонусів, грантів, субсидій, пільгове оподаткування за умови використання ресурсозберігаючих технологій та ін.).

IV. Висновки. Реалії діючої економіки показують, що ресурсний підхід до її розвитку, споживацьке ставлення до природних ресурсів, коли їхнє використання відноситься до економічної сфери, а охорона навколишнього середовища – до неекономічної, спричиняють незбалансований розвиток всієї еколого-економічної системи. До того ж багато природних ресурсів, що використовуються в економічній діяльності, невідновлювані, і їхнє використання потребує раціонального підходу. Таким чином, в роботі наголошується на необхідності створення нового інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики. Також підкреслюється роль інститутів в економіці на шляху до еколого-орієнтованого соціально-економічного розвитку.

Автором було запропоновано використовувати індикатори сталого розвитку як критерій доцільності інституційних змін та ефективності інститутів на шляху до сталого розвитку. Було відібрано декілька індикаторів (пріоритетні базові індикатори), що здатні характеризувати розвиток регіонів країни або окремих суб'єктів господарювання на шляху до сталого розвитку. Внесок автора полягає також в спробі створити інституційний механізм забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

1. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004.
2. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. – Cambridge, 1990.
3. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Климов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005.
4. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Клейнер Г.Б.; ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2004. – (Экономическая наука современной России).
5. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко; МГУ им. М.В. Ломоносова. Экон. фак. – М.: ТЕИС, 1998.
6. Сергиенко О.И. Экономика природопользования / Серия “Учебники, учебные пособия”. – Ростов н/Д: Феникс, 2004.
7. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: ОСНОВИ, 2000.
8. World Development Report 2003. Sustainable Development in a Dynamic World. Transforming Institutions, Growth, and Quality of Life. Oxford University Press (2003).
9. Principles of environmental and resource economics: a guide for students and decision-makers/edited by Henk Folmer, H. Landis Gabel, Hans Opschoor (1995).
10. Индикаторы устойчивого развития России / Под ред. С.Н. Бобылева, П.А. Макеенко. – М., 2001.
11. Бобылев С.Н., Медведева О.Е. Экология и экономика. Региональная экологическая политика. Проект пособия. – М.: ЦЕПР, 2003.
12. Organization for economic co-operation and development OECD Environmental Indicators. Development, Measurement and Use. Reference Paper. – Paris, 2003.
13. Статистичний збірник “Довкілля України” за 2003 рік. / Державний комітет статистики України: під загальним керівництвом Ю.М. Остапчука. – К., 2004.
14. Статистичний щорічник України за 2001 рік. Державний комітет статистики України. – К.: “Техніка”, 2002.
15. Валевиц Ю. Институциональное равновесие // ЭКОВЕСТ (2002), 2, 2, 276-300.

The paper is devoted to the search of directions of forming institutional mechanism of sustainable development maintenance as a priority of regional socio-economic policy.

Заяць В.С.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті викладено пропозиції стосовно покращення методичного забезпечення розробки стратегій регіонального розвитку, визначено його пріоритети з урахуванням завдань сучасної соціально-економічної політики.

Ключові слова: стратегія, регіон, інновація, капіталовкладення, розвиток.

I. Вступ. Серед державних механізмів впливу на регіональний розвиток одне з про-